

GEOGRAFIA

Podstawa programowa dla liceum ogólnokształcącego oraz technikum

Nowa podstawa programowa do szkół ponadpodstawowych wprowadza zasadnicze zmiany w rozumieniu funkcji i roli edukacyjnej geografii. Jej pierwotnym i głównym założeniem jest wykorzystanie potencjału edukacyjnego geografii w zakresie jej walorów poznawczych, kształcących i wychowawczych. W konstruowaniu podstawy programowej przyjęto, że głównym celem geografii jako przedmiotu jest integrowanie wiedzy ucznia o środowisku przyrodniczym z wiedzą społeczno-ekonomiczną i humanistyczną prowadzące do tworzenia całościowego obrazu świata. Lekcje geografii służyć powinny zatem wiązaniu wiedzy z różnych subdyscyplin geografii, sprzyjać rozumieniu powiązań w środowisku przyrodniczym, wzajemnych relacji człowiek - przyroda. Nowa podstawa programowa tworzy ramy do kształtowania szeregu umiejętności, wprowadzenia przydatnej w życiu codziennym wiedzy praktycznej, jak również realizacji ważnego zadania, jakim jest kształtowanie postaw ucznia.

Konstrukcja podstawy programowej jest wskazaniem dla nauczycieli jak uczyć nowocześnie, adaptować w szkolnej praktyce nowe spojrzenie na przestrzeń społeczną, gospodarczą i polityczną Polski oraz współczesnego świata, a także antycypować zachodzące zmiany. Celowi temu służą również wskazania do korzystania z nowoczesnych narzędzi pozyskiwania i analizy informacji jak Geograficzne Systemy Informacyjne (GIS) oraz aktualizacja wiedzy społecznej i ekonomicznej wykorzystującej nowe ujęcia i diagnozy stanu środowiska geograficznego.

Zapisy nowej podstawy programowej, w tym szczególnie odnoszące się do zajęć w terenie, przyczynić się powinny do pogłębionego rozumienia sensu i warunków realizacji zasad zrównoważonego rozwoju, m.in. poprzez poznawanie przykładów racjonalnego gospodarowania w środowisku, znaczenia planowania przestrzennego, poprawy jakości życia człowieka, poczucia odpowiedzialności za tworzenie ładu i piękna w miejscach swego życia.

Istotnym założeniem programowym jest stworzenie – poprzez odpowiednie zapisy wymagań szczegółowych – optymalnych warunków do kształtowania umiejętności. Bardzo wiele zapisów podstawy obciąża do kształtowania u uczniów, kluczowej dla rozumienia relacji przyroda – człowiek i człowiek – przyroda, umiejętności określania związków i zależności zachodzących w środowisku geograficznym oraz między poszczególnymi jego elementami (przyrodniczymi, społeczno-gospodarczymi i kulturowymi).

Do innych, bardzo ważnych umiejętności, których kształtowanie umożliwiają zapisy nowej podstawy programowej należy:

1. prowadzenie obserwacji i pomiarów w terenie, analizowanie pozyskanych danych i formułowanie wniosków na ich podstawie,
2. poznanie wybranych metod badań geograficznych, elementarnych zasad ich prowadzenia oraz korzystanie z różnych źródeł informacji geograficznej i technologii geoinformacyjnych (GIS),
3. wieloaspektowego postrzegania przestrzeni,
4. kształcenie myślenia geograficznego, a szczególnie krytycznego i twórczego myślenia, formułowanie hipotez, ich weryfikacja i rozwiązywanie problemów;
5. ocenianie i wartościowanie zjawisk, formułowanie twierdzeń o prawidłowościach, dokonywanie uogólnień, przewidywanie, prognozowanie.

Kolejnym ważnym założeniem podstawy programowej z zakresu geografii jest wykorzystanie jej walorów wychowawczych. Dobór treści w podstawie programowej sprzyja między innymi kształtowaniu takich postaw jak: rozumienie potrzeby racjonalnego gospodarowania w środowisku zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego, uwrażliwianie na wartość i znaczenie cennych obiektów przyrodniczych i kulturowych, należących do dziedzictwa ponadnarodowego, narodowego, regionalnego i lokalnego, kształtowanie postaw solidarności, szacunku i empatii wobec przedstawicieli innych narodów i społeczności, przyjmowania postawy wspólnotowej, obywatelskiej i patriotycznej, rozumienie pozautylitarnych wartości odnoszących się do wybranych elementów środowiska geograficznego, rozwijanie dociekliwości poznawczej, ukierunkowanej na poszukiwanie prawdy, dobra i piękna.

W nowej podstawie programowej zostały uwzględnione elementy geografii humanistycznej, która opisując świat stara się go nie tylko wyjaśnić, ale również rozumieć i określić w nim miejsce człowieka.

Podstawa programowa uwzględnia najnowsze koncepcje i idee dydaktyki geografii w zakresie rozumienia istoty kształcenia geograficznego oraz podstawowych założeń edukacyjnych. Dobór i układ treści podstawy programowej jest efektem licznych dyskusji w środowisku naukowym oraz nauczycielskim geografów, odpowiada współczesnej wiedzy z zakresu psychologii poznania oraz założeniom personalizmu pedagogicznego.

Cele kształcenia – wymagania ogólne

Poziom podstawowy	Poziom rozszerzony
<p>I. Wiedza geograficzna.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Opanowanie słownictwa geograficznego. 2. Zaznajomienie z różnorodnymi źródłami i metodami pozyskiwania informacji geograficznej. 3. Poznanie głównych zjawisk i procesów geograficznych, zróżnicowania środowiska przyrodniczego oraz form działalności człowieka w środowisku, ich uwarunkowań i konsekwencji. 4. Poznanie relacji między elementami przestrzeni geograficznej (przyrodniczej, społeczno-gospodarczej i kulturowej) w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej. 5. Rozumienie prawidłowości w zakresie funkcjonowania środowiska przyrodniczego, życia i gospodarki człowieka oraz wzajemnych zależności w systemie człowiek - przyroda. 6. Rozumienie zasad racjonalnego gospodarowania zasobami przyrody. 7. Integrowanie wiedzy przyrodniczej, społeczno-ekonomicznej i humanistycznej. 	<p>I. Wiedza geograficzna.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Opanowanie specjalistycznego słownictwa geograficznego. 2. Zaznajomienie z geoinformacyjnymi narzędziami analizy danych geograficznych. 3. Rozumienie możliwości wykorzystania technologii geoinformacyjnych (GIS) w poznawaniu świata i wykrywaniu coraz bardziej złożonych problemów środowiska geograficznego. 4. Rozszerzenie wiedzy niezbędnej do zrozumienia istoty zjawisk oraz charakteru i dynamiki procesów zachodzących w środowisku geograficznym w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej. 5. Identyfikowanie relacji między elementami przestrzeni geograficznej (przyrodniczej, społeczno-gospodarczej i kulturowej) w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej.

<p>II. Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Korzystanie z planów, map fizycznogeograficznych i tematycznych, fotografii, zdjęć lotniczych i satelitarnych, rysunków, wykresów, diagramów, danych statystycznych, tekstów źródłowych, technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) oraz technologii geoinformacyjnych (GIS) w celu zdobywania, przetwarzania i prezentowania informacji geograficznych. 2. Interpretowanie map różnej treści oraz wykonywanie podstawowych map z wykorzystaniem narzędzi GIS. 3. Określanie relacji między poszczególnymi elementami środowiska przyrodniczego, społeczno-gospodarczego i kulturowego. 4. Ocenianie zjawisk i procesów politycznych, społeczno-kulturowych oraz gospodarczych zachodzących w Polsce i w różnych regionach świata. 5. Stawianie pytań, formułowanie hipotez oraz proponowanie rozwiązań problemów dotyczących środowiska geograficznego. 6. Prognozowanie przemian społeczno-gospodarczych oraz przewidywanie skutków działalności gospodarczej człowieka w środowisku geograficznym. 7. Wykorzystywanie zdobytej wiedzy i umiejętności geograficznych w życiu codziennym zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego. 8. Wykazywanie się podstawową znajomością map fizycznogeograficznych i społeczno-gospodarczych podczas analizy zjawisk i współzależności zachodzących w środowisku geograficznym. 	<p>II. Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Prowadzenie obserwacji i pomiarów w terenie, opracowanie i prezentacja wyników, analizowanie pozyskanych danych i formułowanie wniosków na ich podstawie. 2. Analizowanie i wyjaśnianie zjawisk i procesów geograficznych oraz zróżnicowania przyrodniczego, społeczno-gospodarczego i kulturowego świata. 3. Formułowanie twierdzeń o prawidłowościach dotyczących funkcjonowania środowiska przyrodniczego, życia i gospodarki człowieka oraz wzajemnych zależności w systemie przyroda - człowiek- gospodarka. 4. Proponowanie nowych rozwiązań problemów i racjonalnych działań człowieka w środowisku geograficznym. 5. Kształtowanie umiejętności wieloaspektowego postrzegania przestrzeni i wyobraźni przestrzennej. 6. Waloryzowanie zjawisk i procesów przyrodniczych oraz wartościowanie działalności człowieka w środowisku. 7. Podejmowanie konstruktywnej współpracy w grupie i rozwijanie umiejętności komunikowania się z innymi podczas realizacji projektów edukacyjnych. 8. Wykorzystywanie zdobytej wiedzy i umiejętności geograficznych w analizie, ocenie i prognozowaniu przemian przestrzeni geograficznej. 9. Wykorzystanie technologii geoinformacyjnych (GIS) w analizie i prezentacji danych przestrzennych. 10. Wykazywanie się znajomością map fizycznogeograficznych i społeczno-gospodarczych podczas analizy zjawisk i współzależności zachodzących w środowisku geograficznym.
<p>III. Kształtowanie postaw.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Rozwijanie pasji i zainteresowań geograficznych, budzenie ciekawości świata. 2. Rozumienie roli nauk geograficznych w poznaniu i kształtowaniu przestrzeni geograficznej. 	<p>III. Kształtowanie postaw.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Rozwijanie dociekliwości poznawczej, ukierunkowanej na poszukiwanie prawdy, dobra i piękna. 2. Kształtowanie przekonania o użyteczności nauk geograficznych i edukacji geograficznej

<ol style="list-style-type: none"> 3. Podejmowanie refleksji nad pięknem i harmonią świata przyrody, krajobrazów oraz osiągnięciami cywilizacyjnymi ludzkości. 4. Rozumienie potrzeby racjonalnego gospodarowania w środowisku zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego. 5. Przyjmowanie postawy wspólnotowej, obywatelskiej i patriotycznej. 6. Kształtowanie pozytywnych – emocjonalnych i duchowych – więzi z najbliższym otoczeniem, regionem, krajem ojczystym, a także z całą planetą Ziemią. 7. Kształtowanie postawy zrozumienia i szacunku dla tradycji, kultury i osiągnięć cywilizacyjnych kraju ojczystego, własnego regionu i społeczności lokalnej. 8. Kształtowanie poszanowania dla innych, europejskich i pozaeuropejskich kultur i tradycji. 9. Przelamywanie stereotypów i kształtowanie postaw solidarności, szacunku i empatii wobec przedstawicieli innych narodów i społeczności. 	<p>dla osobistego rozwoju człowieka, oraz aktywności społecznej i obywatelskiej.</p> <ol style="list-style-type: none"> 3. Docenianie znaczenia przyrody w życiu człowieka, rozumienie roli zasobów przyrodniczych oraz konieczności ich ochrony i racjonalnego użytkowania. 4. Rozumienie pozautylnych wartości odnoszących się do wybranych elementów środowiska geograficznego. 5. Rozwijanie poczucia odpowiedzialności za stan i jakość środowiska geograficznego, kształtowanie ładu przestrzennego oraz przyszły rozwój społeczno-kulturowy i gospodarczy własnego regionu, Polski i świata. 6. Uwrażliwianie na wartość i znaczenie cennych obiektów przyrodniczych i kulturowych, należących do dziedzictwa ponadnarodowego, narodowego, regionalnego i lokalnego. 7. Przekonanie o potrzebie odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu społecznym i obywatelskim na rzecz rozwoju lokalnego, regionalnego oraz Polski. 8. Rozumienie potrzeby zmniejszania dysproporcji w rozwoju gospodarczym i społecznym.
--	--

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Poziom podstawowy	Poziom rozszerzony
<p>I. Źródła informacji geograficznych, technologie geoinformacyjne oraz metody prezentacji danych przestrzennych: mapy, obserwacje, pomiary, fotografie, zdjęcia satelitarne, dane liczbowe, wykresy, graficzna i kartograficzna prezentacja danych przestrzennych.</p> <p>Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) przedstawia możliwości zastosowania różnych źródeł informacji geograficznej i ocenia ich przydatność; 2) wyróżnia graficzne i kartograficzne metody przedstawienia informacji geograficznych i podaje przykłady zastosowania różnych typów map; 	<p>I. Metody badań geograficznych i technologie geoinformacyjne: wywiady, badania ankietowe, analiza kartograficzna, wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych i geoinformacyjnych do pozyskania, tworzenia zbiorów danych przestrzennych, ich analizy i prezentacji.</p> <p>Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) przedstawia podstawowe ilościowe i jakościowe metody badań geograficznych oraz możliwości ich wykorzystania na wybranych przykładach; 2) rozumie zasady tworzenia kwestionariusza ankiety oraz przeprowadzania wywiadu i opracowania wyników; 3) stosuje wybrane metody kartograficzne do prezentacji cech ilościowych i jakościowych

<p>3) czyta i interpretuje mapy różnej treści oraz jest przygotowany do posługiwania się mapą topograficzną w terenie;</p> <p>4) podaje przykłady informacji geograficznych pozyskiwanych na podstawie obserwacji i pomiarów prowadzonych w środowisku geograficznym;</p> <p>5) interpretuje dane liczbowe przedstawione w postaci tabel i wykresów;</p> <p>6) wykazuje przydatność fotografii i zdjęć satelitarnych do pozyskiwania informacji o środowisku geograficznym oraz interpretuje ich treść;</p> <p>7) podaje przykłady wykorzystania narzędzi GIS do analiz zróżnicowania przestrzennego środowiska geograficznego.</p> <p>II. Ziemia we wszechświecie: budowa wszechświata, Układ Słoneczny, ciała niebieskie, kształt Ziemi, konsekwencje ruchów Ziemi.</p> <p>Uczeń:</p> <p>1) przedstawia cechy budowy wszechświata, w tym Układu Słonecznego oraz określa położenie różnych ciał niebieskich we wszechświecie;</p> <p>2) przedstawia i porównuje cechy ciał niebieskich tworzących Układ Słoneczny;</p> <p>3) podaje cechy ruchów Ziemi i charakteryzuje ich następstwa, z uwzględnieniem siły Coriolisa;</p> <p>4) dokonuje analizy mapy nieba, prowadzi obserwacje gwiazdozbiorów nieba północnego, dostrzega piękno i harmonię wszechświata oraz Ziemi widzianej z kosmosu.</p> <p>III. Atmosfera: czynniki klimatotwórcze, rozkład temperatury powietrza, ciśnienia atmosferycznego i opadów, cyrkulacja powietrza, wiatry typu fenowego, prognoza pogody, strefy klimatyczne i typy klimatów.</p> <p>Uczeń:</p>	<p>środowiska geograficznego i ich analizy z użyciem narzędzi GIS;</p> <p>4) wykorzystuje technologie informacyjno-komunikacyjne i geoinformacyjne do pozyskiwania, przechowywania, przetwarzania i prezentacji informacji geograficznych;</p> <p>5) rozumie istotę i zasady argumentowania, identyfikowania zależności przyczynowo-skutkowych, funkcjonalnych i czasowych między elementami przestrzeni geograficznej, wnioskowania oraz formułowania twierdzeń o prawidłowościach.</p> <p>II. Współczesne badania kosmosu i obserwacje astronomiczne: osiągnięcia badawcze, fazy Księżyca, zaćmienia Księżyca i Słońca, wysokość górowania Słońca, wyznaczanie współrzędnych geograficznych na podstawie górowania Słońca oraz obliczeń różnicy czasu.</p> <p>Uczeń:</p> <p>1) prezentuje odkrycia Mikołaja Kopernika, znaczenie lotów kosmicznych oraz współczesne osiągnięcia Polaków w poznawaniu kosmosu;</p> <p>2) korzysta ze źródeł informacji, w tym zasobów Internetu, dotyczących teorii powstania wszechświata i Układu Słonecznego;</p> <p>3) wyjaśnia występowanie faz Księżyca i podaje przyczyny powstawania zaćmień Słońca i Księżyca;</p> <p>4) oblicza wysokość górowania Słońca na dowolnej szerokości geograficznej w dniach równonocy i przesileń w celu wykazania zależności między nachyleniem osi Ziemi w ruchu obiegowym a dopływem energii słonecznej;</p> <p>5) wyznacza współrzędne geograficzne dowolnego punktu na powierzchni Ziemi na podstawie wysokości górowania Słońca w dniach równonocy i przesileń oraz obliczeń różnicy czasu słonecznego.</p> <p>III. Dynamika procesów atmosferycznych i hydrologicznych: pionowa budowa atmosfery, zjawiska i procesy w atmosferze, przestrzenne zróżnicowanie elementów klimatu, strefy klimatyczne i typy klimatów, ruchy wody</p>
---	---

<ol style="list-style-type: none"> 1) przedstawia czynniki klimatotwórcze decydujące o zróżnicowaniu klimatu na Ziemi; 2) wyjaśnia rozkład temperatury powietrza na Ziemi oraz mechanizm cyrkulacji powietrza w atmosferze; 3) wyjaśnia rozkład ciśnienia atmosferycznego i opadów atmosferycznych na Ziemi; 4) wyjaśnia powstawanie wiatru typu fenowego i towarzyszących mu zjawisk; 5) przygotowuje krótkoterminową prognozę pogody na podstawie mapy synoptycznej; 6) opisuje rozkład roczny temperatur powietrza i opadów atmosferycznych we własnym regionie oraz podaje cechy klimatu lokalnego miejsca zamieszkania; 7) porównuje strefy klimatyczne i typy klimatów na Ziemi. 	<p>morskiej, źródła i wody podziemne, ustroje rzeczne, typy jezior.</p> <p>Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) wykazuje związek między budową atmosfery a zjawiskami i procesami meteorologicznymi; 2) przedstawia charakterystyczne zmiany pogody w czasie przemieszczania się frontów atmosferycznych i wyjaśnia wpływ zachmurzenia na temperaturę powietrza; 3) wyjaśnia na przykładach genezę wiatrów stałych, okresowych oraz lokalnych i określa ich znaczenie dla przebiegu pogody; 4) przedstawia uwarunkowania cech klimatów strefowych i astrefowych; 5) na podstawie własnych obserwacji i innych źródeł informacji identyfikuje czynniki warunkujące mikroklimat miejsca, w którym zlokalizowana jest jego szkoła; 6) rozpoznaje strefę klimatyczną i typ klimatu na podstawie rocznego przebiegu temperatury powietrza i sum opadów atmosferycznych; 7) dostrzega prawidłowości w rozmieszczeniu zjawisk i procesów atmosferycznych; 8) przedstawia piękno, potęgę i grozę dynamicznie zachodzących zmian w atmosferze w formie prezentacji fotograficzno-opisowej; 9) objaśnia mechanizm falowania, pływów, upwellingu i ENSO oraz ich wpływ na środowisko geograficzne wybrzeży; 10) wyjaśnia powstawanie źródeł oraz ocenia przyrodnicze i gospodarcze znaczenie wód podziemnych; 11) rozpoznaje i opisuje cechy ustrojów rzecznych wybranych rzek, w tym rzeki płynącej najbliżej jego szkoły; 12) wyjaśnia powstawanie różnych typów jezior na Ziemi.
<p>IV. Hydrosfera: zasoby wód na Ziemi, prądy morskie, sieć rzeczna, wody podziemne, lodowce.</p> <p>Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) wyjaśnia zróżnicowanie rodzajów i wielkości zasobów wód na Ziemi oraz we własnym regionie; 2) objaśnia mechanizm powstawania i układ powierzchniowych prądów morskich oraz ocenia ich wpływ na życie i gospodarkę człowieka; 3) wyjaśnia zróżnicowanie sieci rzecznej na Ziemi; 4) wyróżnia rodzaje wód podziemnych ze szczególnym uwzględnieniem obszaru, na którym znajduje się szkoła oraz przedstawia uwarunkowania ich występowania; 5) wyjaśnia proces powstawania lodowców i ich rozmieszczenie na świecie; 6) przedstawia znaczenie zanikania pokrywy lodowej dla jakości życia ludzi i zachowania ich tożsamości kulturowej na przykładzie obszarów okołobiegunowych. 	<p>IV. Dynamika procesów geologicznych i geomorfologicznych: najważniejsze wydarzenia w dziejach Ziemi, minerały, geneza i wykorzystanie skał, główne procesy rzeźbotwórcze i ich efekty (wietrzenie, erozja, akumulacja, ruchy masowe), odkrywka geologiczna, profil gleby.</p> <p>Uczeń:</p>

<p>V. Litosfera: tektonika płyt litosfery, procesy wewnętrzne i zewnętrzne kształtujące powierzchnię Ziemi i ich skutki, skały.</p> <p>Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) wyjaśnia wpływ ruchu płyt litosfery na genezę i przebieg procesów endogenicznych; 2) wyjaśnia przebieg głównych procesów wewnętrznych prowadzących do urozmaicenia powierzchni Ziemi – ruchy epejrogeniczne, ruchy górotwórcze, wulkanizm, plutonizm, trzęsienia ziemi; 3) charakteryzuje główne procesy zewnętrzne modelujące powierzchnię Ziemi (erozję, transport, akumulację) oraz formy terenu powstałe w wyniku działalności rzeźbotwórczej rzek, wiatru, lodowców, lądolodu i mórz oraz wietrzenia; 4) rozpoznaje wybrane typy skał oraz przedstawia ich gospodarcze zastosowanie. <p>VI. Pedosfera i biosfera: proces glebotwórczy, typy gleb, strefowość i piętrowość gleb oraz roślinności.</p> <p>Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) przedstawia czynniki i przebieg głównych procesów glebotwórczych, w tym zachodzących na obszarze, na którym zlokalizowana jest szkoła; 2) wyróżnia cechy głównych rodzajów gleb strefowych i niestrefowych, wyjaśnia ich rozmieszczenie na Ziemi oraz ocenia przydatność rolniczą; 3) identyfikuje czynniki wpływające na piętrowe zróżnicowanie roślinności na Ziemi; 4) wyjaśnia zależności między klimatem, występowaniem typów gleb i formacji roślinnych w układzie strefowym. 	<ol style="list-style-type: none"> 1) rozumie zasady ustalania wieku względnego i bezwzględnego skał i wydarzeń geologicznych; 2) charakteryzuje najważniejsze wydarzenia geologiczne i przyrodnicze w dziejach Ziemi (fałdowania, transgresje i regresje morskie, zlodowacenia, rozwój świata organicznego i jego wymieranie); 3) wyróżnia główne minerały skałotwórcze, klasyfikuje skały, przedstawia genezę skał magmowych, osadowych i przeobrażonych; 4) podczas lekcji w terenie rozpoznaje typy skał występujących na jego powierzchni oraz wykorzystywane w budownictwie w najbliższej okolicy; 5) charakteryzuje zjawiska wietrzenia fizycznego i chemicznego, krasowienia oraz opisuje produkty i formy powstałe w wyniku tych procesów; 6) wykazuje wpływ czynników przyrodniczych i działalności człowieka na grawitacyjne ruchy masowe i wskazuje metody zapobiegania im oraz ich następstwom; 7) przedstawia przykłady ograniczeń w zakresie zagospodarowania terenu wynikające z budowy geologicznej podłoża, rzeźby i grawitacyjnych ruchów masowych; 8) dostrzega prawidłowości w rozmieszczeniu zjawisk i procesów geologicznych na Ziemi; 9) wyjaśnia wpływ procesów geologicznych na powstanie głównych struktur tektonicznych i ukształtowanie powierzchni Ziemi na wybranych przykładach; 10) analizuje podczas zajęć w terenie odkrywkę geologiczną i wnioskuje na jej podstawie o przeszłości geologicznej obszaru; 11) wnioskuje o przebiegu procesu glebotwórczego na podstawie obserwacji profilu glebowego podczas zajęć w terenie; 12) dokonuje obserwacji i sporządza dokumentację procesów geologicznych i geomorfologicznych zachodzących na zamieszkiwanym przez siebie obszarze oraz przedstawia ich wyniki w formie prezentacji fotograficzno-opisowej.
<p>VII. Podział polityczny i zróżnicowanie poziomu rozwoju gospodarczego świata: mapa podziału politycznego, procesy integracyjne</p>	<p>V. Współpraca i konflikty: organizacje współpracy politycznej, społecznej i gospodarczej,</p>

i dezintegracyjne na świecie, konflikty zbrojne i terroryzm, podstawowe mierniki i wskaźniki rozwoju społeczno-gospodarczego.

Uczeń:

- 1) posługuje się mapą podziału politycznego świata do analizy procesów społeczno-ekonomicznych;
- 2) przedstawia pozytywne i negatywne skutki procesów integracji politycznej i gospodarczej na świecie oraz podaje przyczyny i skutki procesów dezintegracyjnych na wybranych przykładach;
- 3) wskazuje na mapie miejsca ważniejszych konfliktów zbrojnych i przykłady aktów terrorystycznych w XXI wieku w wybranych regionach świata;
- 4) ocenia wpływ mediów na społeczny odbiór przyczyn i skutków konfliktów na świecie;
- 5) wyróżnia kryteria podziału państw według PKB na jednego mieszkańca, Wskaźnika Rozwoju Społecznego (HDI), Wskaźnika Ubóstwa Społecznego (HPI) oraz omawia prawidłowości w zakresie przestrzennego ich zróżnicowania na świecie;
- 6) porównuje strukturę PKB państw znajdujących się na różnym poziomie rozwoju gospodarczego.

VIII. Przemiany ludnościowe i procesy urbanizacyjne na świecie: osadnictwo, rozmieszczenie, liczba ludności, struktury demograficzne i społeczne, migracje, procesy urbanizacji, rozwój obszarów wiejskich.

Uczeń:

- 1) wskazuje obszary koncentracji ludności i małej gęstości zaludnienia oraz określa czynniki i prawidłowości w zakresie rozmieszczenia ludności świata;
- 2) analizuje i wyjaśnia zmiany liczby ludności świata oraz przestrzenne zróżnicowanie wielkości wskaźników: urodzeń, zgonów i przyrostu naturalnego;
- 3) opisuje etapy rozwoju demograficznego ludności na przykładach wybranych państw świata oraz ocenia konsekwencje

konsekwencje polityczne, społeczne i gospodarcze konfliktów zbrojnych.

Uczeń:

- 1) wyjaśnia rolę ważniejszych międzynarodowych organizacji współpracy politycznej, społecznej i gospodarczej w kształtowaniu rozwoju gospodarczego i jakości życia mieszkańców różnych regionów świata;
- 2) wyjaśnia przyczyny konfliktów zbrojnych w wybranych regionach współczesnego świata oraz ich wpływ na zmiany granic państw, struktury społeczne i gospodarkę.

VI. Przemiany struktur społecznych i sieci osadniczej: struktury językowe i religijne, kręgi kulturowe, przyczyny, przebieg i skutki migracji, zwartość socjoetniczna, funkcje miast i formy zespołów miejskich.

Uczeń:

- 1) charakteryzuje strukturę językową ludności świata oraz wyjaśnia proces upowszechniania się wybranych języków na świecie i podaje jego konsekwencje;
- 2) charakteryzuje zróżnicowanie religijne ludności świata i ocenia wpływ religii na życie społeczne i gospodarkę;
- 3) rozumie na czym polega kulturowe postrzeganie przestrzeni przez człowieka oraz na podstawie tekstów źródłowych analizuje różnice w jej postrzeganiu w różnych kręgach kulturowych;
- 4) klasyfikuje migracje oraz charakteryzuje przebieg ważniejszych fal migracyjnych historycznych i współczesnych na świecie;
- 5) dyskutuje na temat skutków wielkich ruchów migracyjnych dla społeczeństw i gospodarki wybranych państw świata, ze szczególnym uwzględnieniem krajów Europy, w tym Polski;
- 6) dyskutuje na temat problemów państw o różnej strukturze etnicznej (zwartości socjoetnicznej);
- 7) charakteryzuje zróżnicowanie i rozwój sieci osadniczej na świecie;
- 8) identyfikuje funkcje, typy miast i formy zespołów miejskich na świecie oraz zmiany cech fizjonomicznych miast w różnych regionach świata wraz z rozwojem społeczno-gospodarczym.

<p>eksplozji demograficznej lub regresu demograficznego w wybranych państwach;</p> <ol style="list-style-type: none"> 4) rozumie społeczno-kulturowe uwarunkowania zróżnicowania modelu rodziny i poziomu dzietności w różnych regionach świata; 5) omawia przyczyny procesu starzenia się ludności oraz zróżnicowania tego procesu na świecie; 6) charakteryzuje przyczyny i konsekwencje migracji ludności na świecie; 7) opisuje problemy uchodźców, rodzin, w tym dzieci na wybranych przykładach; 8) charakteryzuje zróżnicowanie rasowe, strukturę etniczną i narodowościową ludności świata; 9) wyróżnia główne kręgi kulturowe, przedstawia wartości wyznawane przez ich społeczności oraz ich wkład w dziedzictwo kulturowe ludzkości; 10) analizuje zróżnicowanie struktury wykształcenia ludności na świecie; 11) określa główne czynniki rozwoju miast, analizuje zróżnicowanie wskaźnika urbanizacji na świecie oraz wyjaśnia przyczyny i skutki procesów suburbanizacyjnych; 12) wymienia główne czynniki rozwoju obszarów wiejskich oraz wyjaśnia przyczyny ich depopulacji. <p>IX. Uwarunkowania rozwoju gospodarki światowej: rola poszczególnych sektorów gospodarki w rozwoju cywilizacyjnym, procesy globalizacji, współpraca międzynarodowa, rozwój gospodarki opartej na wiedzy i społeczeństwa informacyjnego.</p> <p>Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) formułuje prawidłowości i wyjaśnia przyczyny zmiany roli sektorów gospodarki (rolnictwa, przemysłu i usług) w rozwoju cywilizacyjnym dla wybranych krajów świata, w tym Polski; 2) charakteryzuje przejawy procesów globalizacji w aspekcie gospodarczym, społecznym i politycznym, dyskutuje na 	<p>VII. Tendencje rozwoju gospodarczego: podział i klasyfikacja gospodarki; związki usług i działalności przemysłowej, zmiany w strukturze i sektorach gospodarki. Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) stosuje w analizach gospodarczych Polską Klasyfikację Działalności (PKD); 2) wykazuje zacieranie się granic między sektorem przemysłowym i usługowym na przykładzie budownictwa i działalności firm informatycznych; 3) wykazuje wpływ globalizacji i rozwoju nowych technologii na zmiany w zatrudnieniu według sektorów gospodarki oraz przemiany wewnątrzsektorowe na wybranych przykładach. <p>VIII. Zróżnicowanie gospodarki rolnej: typy rolnictwa i główne regiony rolnicze na świecie, rolnictwo uprzemysłowione a rolnictwo ekologiczne, uprawy roślin modyfikowanych genetycznie.</p> <p>Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) charakteryzuje różne typy rolnictwa, przedstawia ich uwarunkowania oraz wyróżnia główne cechy regionów rolniczych na świecie; 2) przedstawia zasady rolnictwa ekologicznego, wykazuje różnice między rolnictwem uprzemysłowionym i rolnictwem ekologicznym oraz przedstawia ich wady i zalety; 3) identyfikuje problemy związane z upowszechnianiem się roślin uprawnych modyfikowanych genetycznie i uzasadnia rozmieszczenie ich upraw. <p>IX. Przemiany sektora przemysłowego: czynniki lokalizacji przemysłu tradycyjnego i zaawansowanych technologii, obszary koncentracji przemysłu, zmiany wykorzystania poszczególnych źródeł energii, energetyka jądrowa.</p> <p>Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) na wybranych przykładach ze świata wykazuje różnice między czynnikami lokalizacji przemysłu tradycyjnego i zaawansowanych technologii oraz wyjaśnia, zmiany znaczenia tych czynników w procesie rozwoju cywilizacyjnego;
---	---

<p>temat skutków tego procesu dla Polski i podaje ich przykłady na podstawie własnych obserwacji;</p> <ol style="list-style-type: none"> 3) analizuje strukturę i kierunki międzynarodowej wymiany towarowej, ocenia miejsce i strukturę handlu zagranicznego Polski oraz dostrzega potrzebę przestrzegania zasad sprawiedliwego handlu; 4) przedstawia główne cechy gospodarki opartej na wiedzy i czynniki wpływające na jej rozwój; 5) dyskutuje na temat przejawów i skutków kształtowania się społeczeństwa informacyjnego. <p>X. Rolnictwo, leśnictwo i rybactwo: czynniki rozwoju rolnictwa, w tym przemiany rolnictwa Polski, obszary upraw i chów zwierząt na świecie i w Polsce, struktura użytków rolnych na świecie i w Polsce, leśnictwo, rybactwo (morskie i śródlądowe, akwakultura).</p> <p>Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) wyjaśnia wpływ czynników przyrodniczych i społeczno-ekonomicznych na rozwój rolnictwa na świecie; 2) porównuje strukturę użytków rolnych w Polsce z wybranymi krajami świata; 3) wyjaśnia zasięg geograficzny głównych upraw i chowu zwierząt na świecie i w Polsce; 4) analizuje zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika lesistości na świecie i w Polsce, przedstawia wielorakie wartości lasu oraz uzasadnia konieczność racjonalnego gospodarowania zasobami leśnymi; 5) dyskutuje na temat możliwości wykorzystania zasobów morza i wód śródlądowych, rozwoju akwakultury oraz przedstawia konieczność zachowania nieprzekraczalnych granic wykorzystania tych zasobów w kontekście zrównoważonego rozwoju. <p>XI. Przemysł i budownictwo: czynniki rozwoju przemysłu wydobywczego,</p>	<ol style="list-style-type: none"> 2) wskazuje obszary koncentracji przemysłu (ważniejsze ośrodki przemysłowe technopole, okręgi) na świecie i w Polsce oraz wyjaśnia istotę i rolę klastrów w budowie gospodarki opartej na wiedzy; 3) dyskutuje na temat pozytywnych i negatywnych skutków stosowania odnawialnych i nieodnawialnych źródeł energii; 4) analizuje wykorzystanie energetyki jądrowej na świecie, dyskutuje nad problemami związanymi z jej rozwojem oraz rozumie potrzebę społecznej dyskusji nad decyzją o wykorzystaniu jej w Polsce. <p>X. Rola tradycyjnych i nowoczesnych usług w rozwoju społeczno-gospodarczym: transport, łączność, usługi edukacyjne, badawczo-rozwojowe, finansowe i turystyczne na świecie.</p> <p>Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) przedstawia zalety i wady różnych rodzajów transportu oraz wykazuje na podstawie danych statystycznych i map tematycznych zróżnicowanie udziału poszczególnych rodzajów transportu w przewozach na świecie i w Polsce; 2) wyjaśnia zmiany znaczenia poszczególnych rodzajów transportu oraz łączności wraz z rozwojem społeczno-gospodarczym; 3) wykazuje rolę telekomunikacji w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego; 4) formułuje prawidłowości dotyczące zróżnicowania przestrzennego dostępności do usług edukacyjnych oraz poziomu rozwoju usług badawczo-rozwojowych na świecie; 5) wykazuje znaczenie usług finansowych w rozwoju innych sektorów gospodarki oraz wskazuje centra finansowe na świecie; 6) wyróżnia rodzaje usług turystycznych oraz wyjaśnia przyczyny i skutki społeczno-kulturowe i gospodarcze szybkiego ich rozwoju na świecie; 7) korzystając z danych statystycznych analizuje rolę usług turystycznych w rozwoju regionów świata;
--	--

przetwórczego i energetyki, przemysł tradycyjny i zaawansowanych technologii, czynniki lokalizacji przemysłu, deindustrializacja i reindustrializacja, struktura produkcji energii i bilans energetyczny świata, czynniki rozwoju i rola budownictwa.

Uczeń:

- 1) przedstawia ważniejsze czynniki rozwoju przemysłu wydobywczego, przetwórczego i energetyki oraz dyskutuje możliwości jego stymulowania w ramach polityki gospodarczej;
- 2) porównuje cechy przemysłu tradycyjnego i przemysłu zaawansowanych technologii oraz analizuje gospodarcze i społeczne korzyści rozwoju nowoczesnego przemysłu;
- 3) wyjaśnia zmieniającą się rolę czynników lokalizacji przemysłu oraz ich wpływ na rozmieszczenie i rozwój wybranych działów przemysłu;
- 4) analizuje przebieg i konsekwencje procesów deindustrializacji w wybranych państwach świata oraz uzasadnia rolę procesów reindustrializacji na świecie, ze szczególnym uwzględnieniem Europy i Polski;
- 5) charakteryzuje zmiany w strukturze zużycia energii, z uwzględnieniem podziału na źródła odnawialne i nieodnawialne, następujące wraz z rozwojem gospodarczym państw świata oraz porównuje strukturę produkcji energii w Polsce ze strukturą w innych krajach;
- 6) ocenia stan i zmiany bilansu energetycznego świata, przedstawia skutki rosnącego zapotrzebowania na energię, jego wpływ na środowisko geograficzne oraz uzasadnia konieczność wykorzystania alternatywnych źródeł energii i podejmowania działań na rzecz ograniczania tempa wzrostu zużycia energii;
- 7) przedstawia czynniki rozwoju budownictwa oraz jego rolę w gospodarce na przykładzie wybranych państw świata i Polski;

- 8) analizuje mapę miejsc pielgrzymkowych na świecie i w Polsce oraz dostrzega wartości przestrzeni „miejsc świętych”.

8) podaje argumenty przemawiające za potrzebą dostosowania charakterystycznego stylu budownictwa do danego krajobrazu.

XII. Usługi: zróżnicowanie sektora usług, rola usług komunikacyjnych, edukacyjnych, finansowych i turystycznych w rozwoju społeczno-gospodarczym świata, znaczenie rodzajów transportu na świecie i w Polsce, handel międzynarodowy, atrakcyjność regionów turystycznych świata.

Uczeń:

- 1) charakteryzuje zróżnicowanie sektora usługowego, analizuje jego strukturę w wybranych państwach świata oraz w Polsce;
- 2) przedstawia poziom zaspokojenia potrzeb na usługi podstawowe i wyspecjalizowane w państwach o różnym poziomie rozwoju gospodarczego;
- 3) wyjaśnia znaczenie usług komunikacyjnych (transportu i łączności), edukacyjnych, finansowych i turystycznych oraz handlowej wymiany towarowej w rozwoju społeczno-gospodarczym świata;
- 4) charakteryzuje uwarunkowania rozwoju poszczególnych rodzajów transportu w wybranych państwach świata, w tym w Polsce;
- 5) analizuje kierunki geograficzne, strukturę towarową eksportu i importu w wybranych państwach oraz w Polsce;
- 6) na podstawie zebranych informacji, danych statystycznych i map formułuje wnioski na temat atrakcyjności wybranych regionów turystycznych świata.

XIII. Człowiek a środowisko geograficzne – konflikty interesów: wpływ działalności człowieka na atmosferę na przykładzie smogu, inwestycji hydrologicznych na środowisko geograficzne, rolnictwa, górnictwa i turystyki na środowisko geograficzne, transportu na warunki życia i degradację środowiska przyrodniczego, zagospodarowania miast i wsi

na krajobraz kulturowy, konflikt interesów człowiek-środowisko, działania proekologiczne.

Uczeń:

- 1) wykazuje na przykładzie wybranych miejscowości wpływ działalności człowieka na powstawanie smogu typu londyńskiego i fotochemicznego oraz na podstawie dostępnych źródeł podaje przyczyny i proponuje sposoby zapobiegania powstawaniu tego zjawiska;
- 2) ocenia wpływ wielkich inwestycji hydrologicznych (np. Zapory Trzech Przełomów na Jangcy, Wysokiej Tamy na Nilu, zapory na rzece Omo zasilającej Jezioro Turkana) na środowisko geograficzne;
- 3) analizuje na przykładach ze świata i Polski wpływ działalności rolniczej, w tym płodozmianu i monokultury rolnej, chemizacji i mechanizacji rolnictwa, melioracji i wypasu zwierząt na środowisko przyrodnicze;
- 4) wyjaśnia wpływ górnictwa na środowisko przyrodnicze na przykładzie odkrywkowych i głębinowych kopalni węgla i innych surowców mineralnych w Polsce i na świecie;
- 5) analizuje wpływ dynamicznego rozwoju turystyki na środowisko geograficzne oraz podaje możliwości stosowania w turystyce zasad zrównoważonego rozwoju;
- 6) ocenia wpływ transportu na środowisko przyrodnicze i warunki życia ludności;
- 7) analizuje przykłady degradacji krajobrazu kulturowego miast i terenów wiejskich, wyjaśnia rolę planowania przestrzennego w jego kształtowaniu i ochronie oraz wskazuje możliwości pozytywnych działań własnych i rówieśników zapobiegających niszczeniu krajobrazów kulturowych Polski;
- 8) identyfikuje konflikty interesów w relacjach człowiek-środowisko i rozumie potrzebę ich rozwiązywania;
- 9) podaje przykłady proekologicznych rozwiązań w działalności rolniczej,

<p>przemysłowej i usługowej podejmowanych na wybranych obszarach, w tym przyrodniczo cennych.</p>	
<p>XIV. Regionalne zróżnicowanie środowiska przyrodniczego Polski: podział na regiony fizycznogeograficzne, budowa geologiczna i zasoby surowcowe, ukształtowanie powierzchni, sieć wodna, warunki klimatyczne, formy ochrony przyrody, stan środowiska przyrodniczego.</p> <p>Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) wskazuje na mapie główne regiony fizycznogeograficzne Polski; 2) wyróżnia na podstawie mapy główne jednostki geologiczne występujące na obszarze Polski i własnego regionu; 3) charakteryzuje na podstawie map rozmieszczenie głównych zasobów surowców mineralnych Polski oraz określa ich znaczenie gospodarcze; 4) identyfikuje związki pomiędzy budową geologiczną Polski i własnego regionu a głównymi cechami ukształtowania powierzchni; 5) charakteryzuje klimat Polski oraz wybranego regionu kraju, posługując się mapami elementów klimatu i danymi klimatycznymi; 6) wyjaśnia zróżnicowanie klimatu oraz ocenia gospodarcze konsekwencje długości trwania okresu wegetacyjnego w różnych regionach Polski; 7) rozpoznaje cechy ustroju rzek Polski oraz na podstawie źródeł informacji weryfikuje hipotezy dotyczące perspektyw rozwoju żeglugi rzecznej w Polsce; 8) wykazuje znaczenie przyrodnicze, społeczne i gospodarcze, w tym turystyczne jezior oraz sztucznych zbiorników na obszarze Polski; 9) wyjaśnia przyczyny i skutki niedoboru wody w wybranych regionach Polski; 10) korzystając z danych statystycznych i aplikacji GIS, dokonuje analizy stanu środowiska w Polsce i własnym regionie oraz przedstawia wnioski z niej wynikające; 	<p>XI. Związki między elementami środowiska przyrodniczego na wybranych obszarach Polski: gór, wyżyn, nizin, pojezierzy i wybrzeży.</p> <p>Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) przedstawia przewodnie cechy i wyjaśnia wpływ procesów wewnętrznych i zewnętrznych na ukształtowanie powierzchni głównych regionów Polski; 2) porównuje środowisko przyrodnicze Tatr Zachodnich i Wysokich oraz wykazuje związki między jego elementami; 3) identyfikuje specyficzne cechy środowiska przyrodniczego Gór Świętokrzyskich i Bieszczad; 4) przedstawia wpływ utworów węglanowych i lessowych wyżyn Polski na elementy środowiska przyrodniczego; 5) wyjaśnia wpływ lądolodu na środowisko przyrodnicze pojezierzy i nizin oraz porównuje rzeźbę młodoglacjaną i staroglacjaną; 6) wykazuje związki między elementami środowiska przyrodniczego Żuław Wiślanych; 7) charakteryzuje zróżnicowanie rzeźby pobrzeża oraz porównuje cechy i wyjaśnia genezę wybrzeża niskiego i wysokiego Bałtyku. <p>XII. Zróżnicowanie krajobrazowe Polski: krajobraz nadmorski, pojezierny, dolin rzecznych, bagienno-łąkowy, leśny, bezleśny piaszczysty, górski, rolniczy, podmiejski i rezydencjalny, małomiasteczkowy, wielkich miast, przemysłowy, górniczy, komunikacyjny.</p> <p>Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) rozpoznaje na podstawie materiałów źródłowych (map, fotografii naziemnych i lotniczych, obrazów satelitarnych) rodzaj pokrycia terenu i wyróżnia główne cechy wybranych krajobrazów w Polsce: krajobraz nadmorski (na przykładzie Pobrzeża Bałtyku), pojezierny (Wielkie Jeziora Mazurskie), dolin rzecznych (dolina Wisły), leśny (Puszcza Białowieska), bagienno-łąkowy (Biebrzański Park Narodowy), górski (Bieszczady, Karkonosze, Tatry), rolniczy (Roztocze,

<p>11) uzasadnia konieczność działań na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego w Polsce, określa możliwości własnego zaangażowania w tym zakresie oraz przedstawia różne formy ochrony przyrody w Polsce i własnym regionie.</p> <p>XV. Zróżnicowanie społeczno-gospodarcze Polski: rozmieszczenie ludności i struktura demograficzna, saldo migracji, struktura zatrudnienia i bezrobocie, urbanizacja i sieć osadnicza, warunki rozwoju rolnictwa, restrukturyzacja przemysłu, produkcja energii elektrycznej, sieć transportowa, handel zagraniczny, atrakcyjność turystyczna.</p> <p>Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) formułuje twierdzenia o prawidłowościach w zakresie rozmieszczenia ludności i wyjaśnia przyczyny jego zróżnicowania; 2) analizuje strukturę demograficzną ludności Polski na podstawie danych liczbowych oraz piramidy wieku i płci; 3) analizuje, na podstawie źródeł informacji geograficznej, zmiany liczby ludności, przyrostu naturalnego i rzeczywistego ludności Polski oraz prognozuje skutki współczesnych przemian demograficznych w Polsce dla rozwoju społeczno-gospodarczego kraju; 4) analizuje przestrzenne zróżnicowanie salda migracji w Polsce, podaje przyczyny migracji wewnętrznych i zewnętrznych, główne kierunki emigracji Polaków oraz przedstawia sytuację migracyjną w swoim regionie; 5) wyjaśnia zmiany w strukturze zatrudnienia, podaje przyczyny bezrobocia i analizuje przestrzenne zróżnicowanie rynku pracy w Polsce; 6) wyjaśnia zmiany procesów urbanizacyjnych i osadnictwa wiejskiego w Polsce, wiążąc je z przemianami społecznymi i gospodarczymi; 7) analizuje wpływ czynników przyrodniczych i pozaprzyrodniczych na możliwości przemian strukturalnych w 	<p>Wielkopolska, Żuławy), podmiejski i rezydencjalny (miejscowości podwarszawskie), małomiasteczkowy (Paczków, Tykocin, Kazimierz Dolny), wielkich miast (Poznań, Łódź), przemysłowy (Dąbrowa Górnicza – obszar Huty Katowice), górniczy (Bełchatów), komunikacyjny (węzeł komunikacyjny Stryków i lotnisko Balice);</p> <ol style="list-style-type: none"> 2) podaje główne czynniki kształtujące wybrane krajobrazy; 3) wyróżnia główne funkcje krajobrazów; 4) dokonuje oceny wartości (przyrodniczych, kulturowych, widokowych, klimatycznych, turystycznych i innych) oraz stanu zachowania krajobrazu (harmonijny, przekształcony, zdegradowany); 5) przedstawia rolę turystyki i krajoznawstwa w poznawaniu zróżnicowania i piękna krajobrazów kulturowych Polski oraz ich promowaniu w kraju i za granicą. <p>XIII. Zróżnicowanie społeczno-kulturowe Polski: regiony kulturowe, poziom życia, wady i zalety życia na wsi i w mieście, zaangażowanie w działalność społeczną, preferencje wyborcze, partycypacja społeczna, ubóstwo i wykluczenie społeczne, zachowania prokreacyjne.</p> <p>Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) analizuje przestrzenne zróżnicowanie kulturowe Polski; 2) porównuje poziom życia ludności (w zakresie stanu środowiska, warunków mieszkaniowych, infrastruktury komunalnej, dostępu do kultury, oświaty i ochrony zdrowia) w wybranych regionach Polski; 3) dostrzega wady i zalety życia na wsi i w miastach różnej wielkości oraz w wybranych regionach; 4) dostrzega problem gettoizacji przestrzeni miasta, jego przyczyny i konsekwencje; 5) identyfikuje cechy indywidualne wybranych miast w Polsce, określa na czym polega ich <i>genius loci</i> oraz określa niektóre przyczyny zróżnicowania poczucia więzi z miastem; 6) przedstawia regionalne zróżnicowanie zaangażowania w działalność organizacji społecznych w Polsce;
--	---

<p>rolnictwie Polski oraz wskazuje obszary o najkorzystniejszych warunkach dla rozwoju rolnictwa;</p> <p>8) podaje przyczyny przemian zachodzących w przemyśle Polski po 1989 r. i ocenia ich skutki;</p> <p>9) na podstawie źródeł weryfikuje hipotezy dotyczące perspektyw rozwoju przemysłu zaawansowanych technologii w Polsce;</p> <p>10) analizuje zmiany i zróżnicowanie sieci transportu w Polsce, wskazuje główne węzły oraz terminale transportowe i przedstawia ich znaczenie dla gospodarki kraju;</p> <p>11) analizuje kierunki geograficzne oraz strukturę towarową międzynarodowej wymiany handlowej Polski;</p> <p>12) prezentuje wartości społeczne, w tym kulturowe, obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe Polski na przykładzie wybranego regionu lub szlaku turystycznego;</p> <p>13) projektuje wraz z innymi uczniami trasę wycieczki uwzględniającą wybrane grupy atrakcji turystycznych w miejscowości lub regionie oraz realizuje ją w terenie.</p>	<p>7) analizuje przestrzenne zróżnicowanie preferencji wyborczych Polaków;</p> <p>8) dostrzega wartość partycypacji społecznej w działaniach na rzecz rozwoju regionalnego i lokalnego;</p> <p>9) analizuje dane dotyczące regionalnego zróżnicowania ubóstwa, wykazuje znaczenie solidarności społecznej oraz proponuje działania na rzecz ograniczania biedy i wykluczenia społecznego w Polsce;</p> <p>10) analizuje zróżnicowanie przestrzenne zachowań prokreacyjnych Polaków i wykazuje ich związek z uwarunkowaniami społeczno-kulturowymi i polityką prorodzinną państwa.</p>
<p>XVI. Bałtyk i gospodarka morska: środowisko przyrodnicze, wykorzystanie gospodarcze.</p> <p>Uczeń:</p> <p>1) przedstawia główne cechy i stan środowiska przyrodniczego Morza Bałtyckiego;</p> <p>2) ocenia stan gospodarki morskiej Polski oraz możliwości i perspektywy jej rozwoju na podstawie zebranych samodzielnie materiałów źródłowych;</p>	<p>XIV. Relacje między elementami przestrzeni geograficznej we własnym regionie: metody i narzędzia badań, techniki geoinformacyjne, źródła danych, obserwacje terenowe.</p> <p>Uczeń:</p> <p>1) wykorzystując dane pozyskane w trakcie badań terenowych analizuje wpływ przedsiębiorstwa przemysłowego lub usługowego na środowisko przyrodnicze, rynek pracy, jakość życia ludności i rozwój gospodarczy najbliższego otoczenia oraz przedstawia wyniki tych analiz w postaci prezentacji lub posteru;</p> <p>2) analizuje dostępność do wybranych usług (np. edukacyjnych, zdrowotnych, rekreacyjnych, handlowych) w najbliższej okolicy (ulicy, dzielnicy miasta, wsi) na podstawie badań terenowych z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety albo w powiecie lub regionie na podstawie danych GUS dla gmin z użyciem narzędzi GIS;</p> <p>3) na podstawie zebranych danych statystycznych oraz przeprowadzonych wywiadów identyfikuje czynniki kształtujące poziom bezrobocia we własnej miejscowości odnosząc go do poziomu bezrobocia we własnym regionie i w Polsce;</p> <p>4) na podstawie obserwacji własnej, dostępnych materiałów kartograficznych (miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, geoportalu) i zdjęć satelitarnych dokonuje analizy, wyróżnia główne funkcje i ocenia</p>

	<p>racjonalność zagospodarowania terenu wokół szkoły;</p> <p>5) wykorzystując dane GUS oraz narzędzia GIS analizuje strukturę użytkowania gruntów rolnych na terenach wiejskich lub gruntów zabudowanych i zurbanizowanych na terenach miejskich własnego regionu;</p> <p>6) na podstawie obserwacji terenowych, współczesnych i archiwalnych map oraz fotografii prezentuje zmiany układu przestrzennego i wyglądu zabudowy wybranego terenu we własnej miejscowości;</p> <p>7) wyszukuje informacje na temat rewitalizacji zdegradowanych obszarów zurbanizowanych i przemysłowych, przedstawia jej cele oraz proponuje działania rewitalizacyjne w wybranej miejscowości własnego regionu;</p> <p>8) dokonuje analizy mocnych i słabych stron miejscowości zamieszkania lub dzielnicy dużego miasta oraz zagrożeń i szans jej rozwoju.</p>
	<p>XV. Strefowe zróżnicowanie środowiska przyrodniczego na Ziemi: strefowość zjawisk przyrodniczych, specyfika środowiska przyrodniczego w strefach równikowej, zwrotnikowej, podzwrotnikowej, umiarkowanej i polarnej, współzależność elementów środowiska przyrodniczego, astrefowe czynniki przyrodnicze modyfikujące zjawiska strefowe.</p> <p>Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) wymienia przyczyny strefowego występowania zjawisk przyrodniczych; 2) przedstawia dominanty środowiska przyrodniczego występujące w strefach od równikowej do polarnej; 3) identyfikuje na przykładach współzależności elementów środowiska przyrodniczego w strefach od równikowej do polarnej; 4) wyjaśnia wpływ astrefowych czynników przyrodniczych na modyfikowanie zjawisk strefowych na Ziemi. <p>XVI. Problemy środowiskowe współczesnego świata: tropikalne cyklony, trąby powietrzne, sztormy, powodzie, tsunami, ruchy masowe, erozja gleb, wulkanizm, wstrząsy sejsmiczne, zapadanie lejów krasowych, zmiany klimatu,</p>

pustynnienie, zmiany zasięgu lodowców, ograniczone zasoby wody na Ziemi, zagrożenia georóżnorodności i bioróżnorodności.

Uczeń:

- 1) wyjaśnia powstawanie geozagrożeń meteorologicznych i klimatycznych (tropikalne cyklony, trąby powietrzne, pustynnienie, zmiany klimatu);
- 2) wyjaśnia powstawanie sztormów, powodzi i tsunami;
- 3) przedstawia genezę i skutki geologicznych zagrożeń (wulkanizm, trzęsienia ziemi, zapadanie lejów krasowych);
- 4) wskazuje na mapie regiony występowania geozagrożeń i podaje przykłady działań ograniczających ich skutki;
- 5) podaje przyrodnicze i antropogeniczne przyczyny ruchów masowych, intensywnej erozji gleb oraz na wybranych przykładach prezentuje sposoby ich zapobiegania;
- 6) wykorzystuje zdjęcia satelitarne i lotnicze do lokalizowania i określania zasięgu katastrof przyrodniczych;
- 7) dyskutuje problem wpływu deforestacji obszarów tropikalnych i innych czynników na zmiany klimatu na Ziemi oraz proponuje działania służące ich ograniczeniu;
- 8) wskazuje na mapach zasięg obszarów współcześnie zlodzonych i ocenia wpływ zmian klimatycznych na zmiany zasięgu tych obszarów;
- 9) identyfikuje przyczyny przyrodnicze i antropogeniczne ograniczonych zasobów wodnych w wybranych regionach świata i proponuje działania wspomagające racjonalne gospodarowanie wodą;
- 10) uzasadnia znaczenie georóżnorodności oraz bioróżnorodności i podaje przykłady działań na rzecz ich ochrony.

XVII. Wpływ środowiska przyrodniczego na gospodarczą działalność człowieka na przykładzie wybranych obszarów: ukształtowania powierzchni, żyzności gleb, klimatu i zasobów wodnych na rolnictwo, zasobów biologicznych morza na rozwój rybołówstwa i stan ekosystemów morskich, zasobów surowców mineralnych na rozwój

przemysłu i strukturę towarową handlu zagranicznego, wpływ sposobów pokonywania przez człowieka przyrodniczych ograniczeń na rozwój zrównoważony obszarów, zmiany znaczenia środowiska przyrodniczego w rozwoju społeczno-gospodarczym regionów. Uczeń:

- 1) wykazuje wpływ klimatu, ukształtowania powierzchni, żyzności gleb i zasobów wodnych na kierunki produkcji rolnej w tym na strukturę upraw i chów zwierząt;
- 2) przedstawia związek pomiędzy zasobami biologicznymi wód morskich, wielkością połowów i zachowaniem równowagi ekologicznej;
- 3) wyjaśnia związki pomiędzy występowaniem surowców mineralnych a kierunkami rozwoju przemysłu i strukturą towarową handlu zagranicznego;
- 4) prezentuje przykłady sposobów pokonywania przyrodniczych ograniczeń działalności gospodarczej człowieka i ocenia ich zgodność z zasadami zrównoważonego rozwoju;
- 5) przedstawia zmiany znaczenia czynników przyrodniczych w rozwoju społeczno-gospodarczym w przeszłości i współcześnie oraz dyskutuje na temat ich roli w przyszłości.

XVIII. Problemy polityczne współczesnego świata: współczesne zmiany na mapie politycznej świata, konflikty międzynarodowe - przyczyny, przebieg, skutki, przyczyny i skutki terroryzmu, relacje między cywilizacją zachodnią i cywilizacją islamu. Uczeń:

- 1) przedstawia najnowsze zmiany na mapie politycznej świata oraz charakteryzuje główne problemy państw świata utworzonych w XXI w.;
- 2) wyjaśnia podłoże najważniejszych konfliktów zbrojnych rozgrywających się w XXI w. na świecie, przedstawia ich przebieg oraz skutki polityczne, społeczno-gospodarcze i środowiskowe;
- 3) przedstawia następstwa (polityczne, społeczne i gospodarcze) przemian ustrojowych i gospodarczych w Europie i krajach byłego ZSRR po 1989 r.;

- 4) charakteryzuje nowe wyzwanie dla świata jakim jest terroryzm oraz podaje jego główne przyczyny oraz skutki społeczno-kulturowe, gospodarcze i polityczne ze szczególnym uwzględnieniem Europy;
- 5) przedstawia cechy kulturowe cywilizacji Zachodu i cywilizacji islamu, dokonuje ich porównania oraz podaje czynniki determinujące relacje między nimi.

XIX. Wybrane problemy społeczne współczesnego świata: problemy demograficzne, skutki migracji, problemy uchodźstwa, handel ludźmi na świecie, niewolnictwo, wykorzystywanie pracy dzieci i pracowników w krajach o niskich kosztach pracy, bezrobocie, prześladowania religijne i nietolerancja.

Uczeń:

- 1) charakteryzuje problemy demograficzne w skali globalnej i krajowej (starzenie demograficzne, eksplozja ludnościowa, migracje, uchodźstwo), podając ich przyczyny oraz skutki;
- 2) formułuje hipotezy dotyczące wpływu procesów starzenia się ludności na życie społeczne i gospodarkę;
- 3) wyróżnia problemy związane z migracjami (dobrowolnymi i przymusowymi) i uchodźstwem ludności w skali globalnej i krajowej;
- 4) przedstawia problem handlu ludźmi, niewolnictwa i wykorzystywania pracy dzieci na świecie jako przestępczy problem globalny i wyjaśnia negatywny wpływ tych zjawisk na rozwój społeczny i gospodarczy państw;
- 5) analizuje przyczyny i skutki bezrobocia w regionach wysoko i słabo rozwiniętych ze szczególnym uwzględnieniem problemu bezrobocia wśród ludzi młodych;
- 6) identyfikuje współczesne przykłady prześladowań na tle religijnym, w tym noszące znamiona ludobójstwa, w różnych regionach świata;
- 7) uzasadnia potrzebę przeciwdziałania dyskryminacji rasowej, ksenofobii i innym formom nietolerancji na świecie oraz przedstawia przykłady wpływu wykluczania

grup ludności na życie społeczne i gospodarcze państw.

XX. Zróznicowanie jakości życia i poziomu zaspokojenia potrzeb człowieka w wybranych krajach świata: potrzeby żywieniowe, poczucie bezpieczeństwa, zagrożenie życia, rozmieszczenie chorób, potrzeby edukacyjne.

Uczeń:

- 1) porównuje i wyjaśnia strukturę spożycia żywności w państwach wysoko i słabo rozwiniętych;
- 2) formułuje hipotezy dotyczące przyczyn zróznicowania poziomu zaspokojenia potrzeb żywieniowych mieszkańców różnych regionów świata oraz dokonuje ich weryfikacji;
- 3) przedstawia zagrożenie życia w wybranych regionach świata w związku z rozprzestrzenianiem się chorób, niskim poziomem ochrony zdrowia i degradacją środowiska;
- 4) identyfikuje prawidłowości w zakresie rozmieszczenia najbardziej rozpowszechnionych chorób na świecie;
- 5) dokonuje oceny poczucia bezpieczeństwa mieszkańców w wybranych regionach świata na podstawie samodzielnie opracowanych kryteriów;
- 6) dyskutuje na temat przyczyn i skutków zróznicowania poziomu zaspokojenia potrzeb edukacyjnych w wybranych regionach świata;
- 7) przedstawia konsekwencje zróznicowania jakości życia ludności w skali świata i w wybranych krajach.

XXI. Problemy gospodarcze współczesnego świata: dysproporcje w rozwoju krajów i ich skutki, wpływ korporacji transnarodowych na społeczeństwo i gospodarkę w skali lokalnej i regionalnej, problem zadłużenia krajów świata i obywateli.

Uczeń:

- 1) wskazuje na mapie świata najbiedniejsze i najbogatsze państwa oraz charakteryzuje ich główne problemy społeczno-gospodarcze;
- 2) identyfikuje przyczyny przyrodnicze, historyczne, społeczne, gospodarcze

- i polityczne dysproporcji rozwoju regionów świata i państw oraz przedstawia skutki tych nierówności;
- 3) podaje przykłady działań dążących do zmniejszenia dysproporcji w rozwoju gospodarczym państw i regionów świata oraz dokonuje ich krytycznej oceny;
 - 4) ocenia wpływ korporacji transnarodowych na społeczeństwa, gospodarki i środowisko przyrodnicze państw i regionów świata;
 - 5) przedstawia problem zadłużenia krajów i obywateli na przykładach państw wysoko i słabo rozwiniętych;
 - 6) poddaje refleksji problem wpływu konsumpcjonizmu, pracoholizmu, presji gospodarczej związanej z maksymalizacją zysków oraz poziomu zaspokojenia potrzeb duchowych i emocjonalnych na zdrowie i życie człowieka oraz jego więzi rodzinne.

Warunki i sposób realizacji

Przedstawione zapisy treści kształcenia i wymagań szczegółowych, podzielone na **16 działów tematycznych w zakresie podstawowym** oraz **21 działów w zakresie rozszerzonym**, oznaczonych cyframi rzymskimi, zakładają ich realizację w klasach od pierwszej do czwartej w następującym tygodniowym układzie godzinowym, wynikającym z ramowych planów kształcenia: I klasa – 1 godz. poziom podstawowy + 1 godzina poziom rozszerzony, II klasa – 2 godz. poziom podstawowy + 1 godz. poziom rozszerzony, III klasa – 1 godz. poziom podstawowy + 2 godz. poziom rozszerzony, IV (w przypadku technikum IV i V) klasa – 2 godz. zajęć poziom rozszerzony. Taki rozkład godzin w ramowym planie dla zakresu podstawowego i rozszerzonego determinuje szczegółowy układ treści kształcenia. Przyjęto zatem następujące założenia realizacji poszczególnych działów tematycznych w danej klasie (w nawiasie podano orientacyjną liczbę godzin jaką należy przeznaczyć minimalnie na realizację danego działu kształcenia):

Klasa	Poziom podstawowy	Poziom rozszerzony
Pierwsza	Działy I-VI (łącznie 26 godz.), w tym: dział I – 3 godz., II – 3 , III – 6 , IV – 4 , V – 7, VI – 3.	Działy I – IV (łącznie 26 godz.), w tym: dział I – 3 godz., II – 3 , III – 10, IV – 10.
Druga	Działy VII – XIII (łącznie 52 godziny), w tym: dział VII – 5 godz., VIII – 12, IX – 5, X – 6, XI – 7, XII – 7, XIII – 10.	Działy V – X (łącznie 26 godz.), w tym: dział V – 2 godz., VI – 6, VII – 3, VIII – 3, IX – 6, X – 6.
Trzecia	Działy XIV – XVI (łącznie 26 godzin), w tym: dział XIV – 12 godz., XV – 12, XVI – 2.	Działy XI – XIV (łącznie 52 godz.), w tym: dział XI – 8 godz., XII – 13, XIII – 11, XIV – 20.

Czwarta	-	Liceum: Działy XV – XXI (łącznie 40 godz.), w tym: dział XV – 3 godz., XVI – 9, XVII – 5, XVIII – 5, XIX – 6, XX – 6, XXI – 6. Technikum: Działy XV – XVIII (łącznie 22 godz.), w tym: dział XV – 3 godz., XVI – 9, XVII – 5, XVIII – 5.
Piąta (tylko technikum)	-	Technikum: Działy XIX – XXI (łącznie 18 godz.), w tym: dział XIX – 6 godz., XX – 6, XXI – 6.

Zasadnicza część podstawy programowej zawiera zarówno treści nauczania, jak i związane z nimi wymagania szczegółowe. Bardzo istotne jest ich właściwe odczytywanie. Wyartykułowane treści wskazują dość szeroko na zagadnienia, których dotyczyć może materiał realizowany podczas lekcji. Taki zapis daje nauczycielowi pewną swobodę w doborze szczegółowych treści lekcji. Natomiast wymienione pod treściami, powiązane z nimi wymagania szczegółowe, należy traktować jako efekt, do osiągnięcia którego powinien czuć się zobowiązany zarówno uczeń, jak również nauczyciel.

Należy zwrócić uwagę, że **zapisy wymagań dotyczące zakresu rozszerzonego są realizowane łącznie z wymaganiami zakresu podstawowego**, dlatego zasadne jest uzupełnianie treściami i wymaganiami danego działu z poziomu podstawowego (z lewej strony tabeli) stosownym działem poziomu rozszerzonego (prawa strona tabeli), szczególnie w I i II klasie.

Na dobór treści i wymagań w podstawie programowej wpłynęły przyjęte założenia edukacji geograficznej. Podstawowym założeniem formy jej zapisu są treści stanowiące elementy poznania oraz przyporządkowane im najważniejsze umiejętności w takim ujęciu, aby tworzyły spójną strukturę wiedzy geograficznej. Przyjęto w podstawie programowej podział treści w zależności od ich zakresu i szczegółowości na poziom podstawowy i rozszerzony, które zawierają zarówno treści kształcenia, jak i związane z nimi wymagania szczegółowe.

W **klasie pierwszej** realizowane są podstawy geografii fizycznej. **Poziom podstawowy** reprezentują działy, w których omawiane są źródła informacji geograficznych, technologie geoinformacyjne oraz metody prezentacji danych przestrzennych. Ponadto Ziemia we wszechświecie oraz sfery: atmosfera, hydrosfera, litosfera, pedosfera i biosfera. Ważną rolę należy przypisać źródłom informacji geograficznej, które odpowiednio wykorzystywane pozwalają uczniom na kształtowanie umiejętności poszukiwania wiadomości o zjawiskach, procesach i obiektach geograficznych w różnych skalach: globalnej, regionalnej, krajowej i lokalnej. Natomiast technologie geoinformacyjne umożliwiają przetwarzanie pozyskanych z różnych źródeł informacji danych statystycznych i przestrzennych. Wymienione umiejętności znajdowania informacji oraz jej przetwarzania są podstawą rozwoju osobistego ucznia. Należy podkreślić, że przewidziane w klasie pierwszej wszystkie wymagania dotyczące źródeł i metod pozyskiwania oraz prezentowania danych będą poznawane w toku całego procesu kształcenia. W **poziomie rozszerzonym** przedstawiono zagadnienia geografii fizycznej w ujęciu problemowym. Zwrócono szczególną uwagę na metody badań geograficznych i technologie geoinformacyjne, współczesne badania kosmosu i obserwacje astronomiczne, dynamikę procesów atmosferycznych i hydrologicznych oraz dynamikę procesów geologicznych i geomorfologicznych. Analizując zjawiska i procesy przyrodnicze należy podkreślać ich dynamiczny przebieg w środowisku oraz zachodzące następstwa zarówno wewnątrz, jak i na powierzchni Ziemi. Szczególnie ważne są czynniki rzeźbotwórcze, których obecność i przebieg nadal wpływa na kształtowanie się różnorodnych form oraz krajobrazów. Natomiast umiejętność obserwowania rozwijana podczas zajęć lekcyjnych

prowadzonych także w terenie powinna przygotowywać ucznia do analizy elementów środowiska przyrodniczego.

Treści kształcenia i wymagania dla **klasy drugiej w zakresie podstawowym** obejmują podstawy geografii społeczno-ekonomicznej, w klasycznym podziale na zagadnienia odnoszące się do podziału politycznego i zróżnicowania poziomu rozwoju gospodarczego, przemian ludnościowych i urbanizacyjnych, uwarunkowań i rozwoju trzech sektorów gospodarki (rolnictwo z leśnictwem i rybactwem, przemysł z budownictwem i usługami). Klasę tę kończy dział obejmujący wymagania związane z konfliktami interesów w relacjach dwustronnych człowiek – środowisko geograficzne, gdzie integruje się wiedzę zdobytą w trakcie realizacji wcześniejszych działów w klasie I i II. Zagadnienia te są przedstawiane na przykładach ze świata, uzupełnianych przykładami z Polski. Na podkreślenie zasługuje fakt, że dział odnoszący się do przemysłu obejmuje także budownictwo, którego rola w gospodarkach poszczególnych państwa świata jest dosyć duża, zarówno w strukturze zatrudnienia, jak i udziale w produkcie krajowym brutto. Sektor ten ma duże znaczenie w przyspieszaniu rozwoju innych działów gospodarki, a realizacja inwestycji budowlanych często stanowi konflikt w odniesieniu do środowiska geograficznego. W **zakresie rozszerzonym** treści kształcenia i wymagania odnoszą się do problematyki współpracy i konfliktów na świecie, przemian struktur społecznych i sieci osadniczej, tendencji rozwoju gospodarczego oraz zróżnicowania gospodarki rolnej i współczesnych przemian sektora przemysłowego i usługowego. Wymagania w tych działach odnoszą się do fundamentalnych przemian w gospodarce światowej i poszczególnych sektorach, określanych jako „megatrendy” w gospodarce światowej, takich jak zacieranie się granic między sektorem przemysłowym i usługowym. Warto w tym miejscu podkreślić istotę wprowadzenia do podstawy programowej na poziomie rozszerzonym Polskiej Klasyfikacji Działalności, gdyż od ponad 20 lat dostępne dane, nie tylko dla przemysłu, ale także rolnictwa i usług, są prezentowane głównie w tej klasyfikacji (najczęściej na poziomie sekcji i działów). Z tego też powodu należy unikać utrwalania nazewnictwa wynikającego z starej Klasyfikacji Gospodarki Narodowej (podział na gałęzie i branże). W klasie drugiej wprowadza się nowe treści, wynikające z dynamicznie zmieniającej się sytuacji społeczno-gospodarczej, np. związane z kształtowaniem społeczeństwa informacyjnego, budową gospodarki opartej na wiedzy, procesami reindustrializacji, starzeniem się społeczeństw, rozszerzającymi się procesami migracji, w tym problematyką uchodźstwa związanego z narastającymi konfliktami w wielu regionach świata. W ten sposób zmierza się do lepszego zrozumienia przez uczniów współczesnego świata i własnej oceny oraz interpretacji tych zjawisk i zdarzeń podawanych przez mass-media. W związku z tym, z uwagi na ograniczoną ilość czasu na realizację treści, konieczna była rezygnacja z niektórych tradycyjnie realizowanych wymagań z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej. Uznano jednak, że podstawa nie może być zbyt przeładowana, a zapisy odnoszące się do nowych trendów w gospodarce są ważniejsze. W podstawie programowej do **klasy trzeciej na poziomie podstawowym** przewidziano wymagania odnoszące się do regionalnego zróżnicowania środowiska przyrodniczego Polski, jej zróżnicowania społeczno-gospodarczego oraz problematyki gospodarki morskiej. Na **poziomie rozszerzonym** w tej klasie, oprócz wymagań związanych ze środowiskiem przyrodniczym wybranych regionów Polski, przewidziano wymagania, które odnoszą się do całkowicie nowych zagadnień na tym etapie edukacji geograficznej: zróżnicowania krajobrazowego Polski, zróżnicowania społeczno-kulturowego Polski oraz przewidziano do realizacji w terenie dział dotyczący relacji między elementami środowiska geograficznego w własnym regionie. Identyfikacji cech różnych typów i form krajobrazu geograficznego towarzyszyć powinno wartościowanie krajobrazu dokonywane zarówno przy poznawaniu krajobrazów reprezentujących harmonię i ład przestrzenny, jak również różnych form jego degradacji (dewastacji), nieładu, chaosu. W tworzeniu adekwatnych do rzeczywistości wyobrażeń krajobrazów bardzo pomocne mogą być nie tylko aktualnie powszechnie dostępne zdjęcia lotnicze i satelitarne, ale również skłaniające do refleksji fotografie naziemne oddające ich piękno, harmonię (np.

wyżynno-lessowy krajobraz rolniczy) jak również poetyckie i literackie opisy. Dział dotyczący zróżnicowania społeczno-kulturowego Polski służyć powinien między innymi uwrażliwieniu ucznia na problemy społeczne, związane są z istnieniem różnic w poziomie życia, regionalnym i lokalnym zróżnicowaniem dostępu do różnego rodzaju dóbr, powstawaniem obszarów biedy, wykluczeniem społecznym. Niezwykle ważne jest przy tym wykorzystanie treści z zakresu geografii społecznej do kształtowania postaw i realizacji celów wychowawczych takich jak: ukazanie znaczenia solidarności społecznej, potrzeby zaangażowania, partycypacji społecznej oraz przyjmowania postaw obywatelskich. Obszerny dział podstawy programowej poświęcony poznawaniu relacji między elementami środowiska geograficznego we własnym regionie pozwala, poprzez stosowanie metody projektu, na propedeutykę wybranych metod badań geograficznych, bardziej zaawansowany zakres obserwacji terenowych, kształtowanie umiejętności samodzielnego gromadzenia, przetwarzania, prezentacji oraz analizy wyników badań a także dokonywania wartościowania stanu środowiska oraz prognozowania zmian.

Klasa czwarta (w przypadku technikum także piąta) zajmuje miejsce szczególne w kształceniu geograficznym ze względu na większą dojrzałość młodzieży w percepcji otaczającego świata i konieczność przygotowywania się do egzaminu maturalnego z geografii. Na tym etapie kształcenia uczniowie wykorzystują wiadomości i umiejętności zdobyte na niższych etapach kształcenia, dlatego głównymi metodami kształcenia powinny być metody aktywizujące, praca samodzielna i grupowa ze szczególnym uwzględnieniem dyskusji uczniów. W dziale XV uczeń powinien wykazać się umiejętnością kompleksowego patrzenia na system przyrodniczy Ziemi i jego elementy, które w młodszych klasach poznawał podczas analizy poszczególnych stref przyrodniczych Ziemi. Główne znaczenie mają tu umiejętności dotyczące identyfikowania współzależności między elementami środowiska przyrodniczego, prawidłowości w jego zróżnicowaniu w poszczególnych strefach szerokościowych oraz wyjaśnianie zachodzących w nich zjawisk i procesów. Treści działu XVI, odwołując się do geozagrożeń, wskazują na potęgę zjawisk przyrody, ich mechanizmy oraz problemy związane z oddziaływaniem tych zjawisk na życie i gospodarkę człowieka. Uczniowie rozpatrują tu także znaczenie georóżnorodności dla zachowania równowagi, walorów i dziedzictwa środowiska przyrodniczego Ziemi oraz proponują sposoby jej zachowania. Kolejne działy poświęcono życiu i formom działalności społeczno-gospodarczej człowieka z uwzględnieniem uwarunkowań przyrodniczych tej działalności. Uczeń najpierw rozpatruje środowisko przyrodnicze jako środowisko życia człowieka, źródło zasobów naturalnych stanowiące podstawę działalności gospodarczej, ale też stwarzające ograniczenia działalności człowieka, wymagające działań zgodnych z rozwojem zrównoważonym (dział XVII). Działy XVIII, XIX i XXI zapisano w ujęciu problemowym jako problemy środowiskowe, polityczne, społeczne i gospodarcze współczesnego świata. Takie ujęcie treści wymaga dostrzegania powiązań w środowisku geograficznym, przeprowadzania analiz porównawczych, tworzenia propozycji działań i zajmowania stanowiska wobec trudnych problemów istniejących we współczesnym świecie oraz proponowania własnych rozwiązań tych problemów. Realizacja tych działów wymaga komplementarnych ujęć treści środowiskowych, społecznych i gospodarczych. Konieczne jest zwrócenie uwagi na kształcenie umiejętności argumentacji i wieloaspektowego spojrzenia na realizowane zagadnienia przygotowujące do uczestnictwa w życiu społecznym i dokonywania krytycznej oraz odpowiedzialnej oceny rzeczywistości. W realizacji treści tych działów konieczne jest odwoływanie się do przykładów aktualnych problemów świata dowodzących kierunków przemian i współczesnych trendów w rozwoju świata. Po raz pierwszy w podstawie programowej w tak szerokim zakresie ujęto zagadnienia odnoszące się do zróżnicowania jakości życia i poziomu zaspokojenia potrzeb człowieka na świecie z punktu widzenia potrzeb biologicznych, zdrowotnych, społecznych i politycznych (dział XX). Te treści wymagają dojrzałego rozpatrzenia konsekwencji zróżnicowania jakości życia i poziomu zaspokojenia potrzeb człowieka na świecie. Wpisują się one w globalne postrzeganie potrzeby spełniania standardów i wyrównywania

szans rozwoju na świecie. Sposób realizacji wymagań podstawy programowej w klasie czwartej liceum (czwartej i piątej w technikum) powinien z punktu widzenia przygotowania do matury uwzględniać możliwość powtórzeń w celu utrwalania wiadomości i umiejętności. Służy temu liczba godzin pozostająca do dyspozycji nauczyciela. Ważne, aby w realizacji tego zadania uwzględnić samodzielną pracę ucznia a na lekcjach koncentrować się na kształtowaniu umiejętności złożonych, w tym umiejętności operacyjnego posługiwania się wiedzą, dostrzegania współzależności i prawidłowości, wyjaśniania zjawisk i procesów oraz argumentowania. Umiejętności te świadczą o osiągnięciu dojrzałości w postrzeganiu świata, umiejętności dostrzegania jego problemów i potrzeb a takie sprawdzane są w zadaniach maturalnych z geografii.

W podstawie programowej uwzględnione zostały wybrane elementy **podejścia humanistycznego** w geografii. Podejście to opisując świat stara się go nie tylko wyjaśnić poprzez czysto logiczne wnioskowanie na podstawie typowego dla przyrodoznawstwa następstwa zjawisk, ale próbuje zrozumieć szereg decyzji, zachowań człowieka poprzez oparty na empatii wgląd w świat wyznawanych przez niego wartości, doświadczeń kulturowych, emocji. Do takich wymagań programowych, które można przypisać nurtowi humanistycznemu w geografii należy między innymi: kulturowa interpretacja postrzegania przestrzeni, diagnozowanie etycznego wymiaru życia człowieka w mieście, wartościująca ocena miejsca życia, próba rozpoznania indywidualności i *genius loci* wybranych miast w Polsce, ocena poziomu zaspokojenia potrzeb ludzi w wybranych regionach świata, dostrzeżenie różnorodnych wartości krajobrazu, pozautylitarne postrzeganie przyrody. Zalecane jest także w realizacji treści geograficznych tworzenie uczniom warunków do myślenia refleksyjnego i kontemplacji.

Ważną rolę w procesie kształcenia geograficznego odgrywają **mapy**, które są zarówno podstawową pomocą naukową, jak i dydaktyczną. Uczeń musi mieć możliwość wykorzystania różnych typów map ogólnogeograficznych i tematycznych. Zakłada się, że mapa powinna być stosowana na każdej lekcji i wykorzystywana nie tylko do lokalizowania obiektów czy zjawisk, ale przede wszystkim do prowadzenia analiz środowiska geograficznego. Mapa w kształceniu geograficznym jest najważniejszym narzędziem służącym na lekcji geografii zarówno do prezentacji informacji przestrzennych o rzeczywistości, jak i do pozyskiwania i interpretacji różnorodnych informacji. Mapa z punktu widzenia danego celu kształcenia geograficznego powinna być wykorzystywana wieloaspektowo – w pracy na lekcji jak i na zajęciach terenowych, do prezentacji rozmieszczenia zjawisk geograficznych a także poprzez mapy tematyczne, do prezentacji właściwości zjawisk i procesów, identyfikowania współzależności i zmian w czasie. Doskonalenie umiejętności czytania, analizowania i interpretowania treści mapy powinno odbywać się w całym cyklu kształcenia, a praca z mapą powinna być obowiązującą metodą realizacji celów kształcenia. Ze względu na zajęcia terenowe jak i egzamin maturalny z geografii, uczeń powinien mieć także możliwość wykonywania ćwiczeń z wykorzystaniem mapy topograficznej. Realizację celów poznawczych umożliwiają także stosowane fotografie, zdjęcia satelitarne, dane liczbowe, wykresy oraz inne, różnorodne formy graficznej i kartograficznej prezentacji danych.

Podstawowymi metodami badawczymi umożliwiającym uczniowi poznawanie środowiska geograficznego są **obserwacje bezpośrednie i pomiary**. Szczególną rolę pełnią **zajęcia w terenie**, które zostały zaproponowane zarówno do wymagań zakresu podstawowego, jak i w większym znacznie wymiarze do poziomu rozszerzonego. Ich obecność służy konstruowaniu wiedzy ucznia w procesie bezpośredniego poznawania rzeczywistości. Dlatego też szkoła powinna zapewnić warunki do bezpiecznego prowadzenia przez uczniów prac badawczych oraz obserwacji terenowych a ich realizację należy traktować jako obowiązkową. W realizacji tych zajęć nauczyciel powinien otrzymać wsparcie ze strony dyrekcji szkoły, władz oraz społeczności lokalnej, a sam aktywnie uczestniczyć w tworzeniu odpowiednich warunków organizacyjnych do ich prowadzenia. Główną ideą prowadzenia obserwacji i badań terenowych jest kształtowanie u uczniów nawyku obserwowania środowiska geograficznego,

ukazywanie ogromnych możliwości wykorzystania wyników tych obserwacji w rozumieniu zjawisk i procesów zachodzących w środowisku, w którym uczeń żyje. Prowadzić to powinno również do zmiany myślenia o geografii - traktowania jej nie jako wiedzy teoretyczno-abstrakcyjnej, ale dotyczącej bezpośrednio obserwowanych zjawisk, jako wiedzy użytecznej, przydatnej w życiu codziennym. Zarówno z dydaktycznego punktu widzenia, jak również użyteczności wiedzy geograficznej jest zatem bardzo wskazane jak najczęstsze odwoływanie się do doświadczeń i obserwacji bezpośrednich uczniów. To porównywanie i odwoływanie się do wiedzy geograficznej o miejscu zamieszkania ma szczególne znaczenie przy poznawaniu zagadnień dotyczących całego świata lub odległych regionów i jest możliwe przy poznawaniu takich zagadnień jak: klimat (lokalny, mikroklimat), zasoby wodne, ustrój rzeki, procesy erozji, denudacji, akumulacji, proces glebotwórczy, procesy osadnicze, demograficzne, zmiany społeczne, kulturowe. Podczas zajęć terenowych na poziomie rozszerzonym przygotowuje się ucznia do stosowania takich metod badawczych jak: wywiady, badania ankietowe, analiza kartograficzna oraz wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych i geoinformacyjnych do pozyskiwania, a także tworzenia zbiorów danych przestrzennych, ich analizy i prezentacji. Dotyczy to szczególnie badań terenowych prowadzonych przez uczniów w klasie trzeciej. Obejmują one prowadzenie obserwacji, dokumentowanie ich wyników, prowadzenie wywiadów kwestionariuszowych, gromadzenie materiałów źródłowych, wizyty studyjne w wybranym przedsiębiorstwie przemysłowym lub usługowym. Zajęcia te mają na celu odkrywanie przez uczniów relacji zachodzących między elementami najbliższej przestrzeni geograficznej a następnie określanie znaczenia i wpływu tych relacji na najbliższe otoczenie. Zadaniem nauczyciela jest przygotowanie uczniów do posługiwania się prostymi metodami i narzędziami badań w terenie oraz wspomaganie ich w samodzielnej lub grupowej pracy. Aktywność ta pozwoli uczniom dostrzec na przykładzie najbliższego otoczenia, nie tylko powiązania zachodzące w środowisku geograficznym, ale również rozpoznać problemy związane z racjonalnym jego zagospodarowaniem i użytkowaniem oraz przygotować się do świadomego udziału w ich rozwiązywaniu. W zajęciach tych bardzo istotna jest końcowa faza badań, polegająca na graficznej, opisowej lub werbalnej prezentacji wyników dokonanych obserwacji, ich interpretacji, rzetelnej ocenie ich jakości i możliwości wykorzystania.

Szczególne rolę przypisuje się na poziomie ponadpodstawowym wykorzystaniu **technologii geoinformacyjnych (GIS)** w poznawaniu świata i wykrywaniu złożonych problemów środowiska geograficznego. Stosowanie tych technologii geoinformacyjnych i aplikacji GIS czyni z geografii nowoczesną dyscyplinę oraz zdecydowanie rozszerza możliwości sfery poznawczej ucznia. Umiejętnościami rozwijanymi przez stosowanie technologii geoinformacyjnych są:

- wyszukiwanie wybranych lokalizacji na mapie;
- wyszukiwanie danych i informacji w geoportalach;
- pobieranie informacji i dokumentów z różnych źródeł;
- obsługa narzędzia mapy (nawigacja po mapie);
- analiza zdjęć lotniczych i satelitarnych i wnioskowanie na ich podstawie;
- ocena aktualności i wiarygodności danych;
- wykorzystywanie aplikacji Google Earth;
- określanie prawidłowości lub przypadkowości w rozmieszczeniu zjawisk w przestrzeni geograficznej - określanie powiązań i współwystępowania w przestrzeni;
- wykorzystanie uzyskanych informacji oraz danych do prezentacji multimedialnej.

Jeśli wykorzystanie technologii geoinformacyjnych zostało zaznaczone w wymaganiach oznacza to, że jest obowiązkowe. Takie oznaczenia występują w zakresie rozszerzonym. W zakresie podstawowym uczniowie jedynie zapoznają się tymi technologiami, choć ich wykorzystanie w realizacji niektórych wymagań byłoby bardzo pomocne.

Wykorzystanie walorów edukacyjno-wychowawczych geografii i realizacja zakładanych osiągnięć ucznia może zachodzić tylko w warunkach **aktywnego i świadomego konstruowania wiedzy przez ucznia, a nie transmisji wiedzy od nauczyciela do ucznia**. Realizacja celów kształcenia geograficznego powinna odbywać się poprzez:

1. stosowanie metod umożliwiających kształtowanie umiejętności obserwacji zjawisk, procesów przyrodniczych i antropogenicznych podczas zajęć w terenie;
2. traktowanie mapy jako podstawowego źródła informacji oraz pomocy służącej kształtowaniu umiejętności myślenia geograficznego;
3. wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych i geoinformacyjnych do pozyskiwania, gromadzenia, analizy i prezentacji informacji o środowisku geograficznym i działalności człowieka;
4. stosowanie metody projektu w celu stworzenia warunków do podejmowania przez uczniów badań terenowych oraz konfrontowania informacji pozyskanych z różnych źródeł wiedzy geograficznej z samodzielnie zgromadzonymi danymi;
5. organizowanie debat, seminariów, konkursów, wystaw fotograficznych, opracowywanie przewodników, posterów, folderów, portfolio, w tym z wykorzystaniem środków informatycznych i nowoczesnych technik multimedialnych;
6. stosowanie w większym zakresie strategii kształcenia wyprzedzającego polegającej na wcześniejszym przygotowywaniu się uczniów do lekcji, poprzez zbieranie informacji, wykonywanie zadań oraz samodzielne uczenie się przed lekcją z wykorzystaniem m.in. odpowiednich aplikacji komputerowych, zasobów Internetu;
7. wprowadzenie takich metod i środków, które stwarzają warunki do dostrzegania piękna otaczającego świata w różnych jego aspektach, sprzyjających kontemplacji wartości przyrody i obiektów dziedzictwa kulturowego;
8. stosowanie w jak największym zakresie pracy w grupach, stwarzającej warunki do kształtowania umiejętności komunikacji, współpracy, odpowiedzialności.

Istotne jest **odejście od metod podających i przejście do kształcenia poszukującego**. Najbardziej kształcącymi metodami nauczania są te, które aktywizują ucznia, umożliwiając mu konstruowanie wiedzy poprzez samodzielne obserwowanie, analizowanie, porównywanie, wnioskowanie, ocenianie, projektowanie i podejmowanie działań sprzyjających rozwiązywaniu problemów. Obowiązkowe jest stosowanie różnego rodzaju form ćwiczeniowych (praca z mapą, ilustracjami, tekstem źródłowym), metod aktywizujących (m.in. graficznego zapisu, decyzyjnych, metody problemowej, dyskusji, JIGSAW, analizy SWOT) oraz metod waloryzacyjnych, w tym eksponujących.

Podstawową zasadą doboru środków dydaktycznych i metod powinno być **systematyczne korzystanie z atlasu, ściennych map geograficznych oraz zasobów kartograficznych internetu**.

W nauczaniu i uczeniu się geografii w szkole ponadpodstawowej ważne jest stosowanie metody studiów przykładowych stanowiących szczegółową analizę właściwie dobranego przykładu regionu, jednostki administracyjnej, miasta, wsi lub innych obiektów geograficznych, dobrze reprezentującego typowe cechy, zjawiska, procesy i relacje przyroda – człowiek. Ważne miejsce w kształceniu geograficznym odgrywa zaznajomienie uczniów z edukacyjnymi programami komputerowymi oraz ich zastosowaniem.